

# Liga Polonistyczna 2023/2024

Materiał ćwiczeniowy do Etapu I. Ortografia  
(opracowała p. dr Ewa Wielgosz)

## PISOWNIA WIELKICH I MAŁYCH LITER

### Zasady ortograficzne

#### **1. Wielką literą piszemy:**

a) imiona własne ludzi, np.:

Jan Kochanowski, Wisława Szymborska, Horeszko, Zagłoba, Achilles;

zwierząt lub drzew, np.:

Azor, Mruczek, Bartek, Dewajtis;

bogów i innych jednostkowych postaci mitologicznych, np.:

Zeus, Mars, Światowid, Pallas Atena, Syzyf, Cerber;

b) przydomki, pseudonimy i przezwiska ludzi, np.:

Chrobry, Lwie Serce, Dziewica Orleańska, Janko Muzykant, Kolumb;

(w nazwach wielowyrzowych przyimki piszemy małą literą);

c) przymiotniki dzierżawcze (odpowiadające na pytanie: czyj?) utworzone od imion własnych za pomocą przyrostków –ów, -owy, -in, -yn, -owski, np.

„Psałterz Dawidów”, wieczór Mickiewiczowski, styl Sienkiewiczowski;

d) nazwy świąt i okresów świątecznych, np.:

Nowy Rok, Dzień Matki, Międzynarodowy Dzień Dziecka, Dzień Edukacji Narodowej, Narodowe Święto Niepodległości, Wielkanoc, Wielki Tydzień, Wszystkich Świętych;

e) nazwy części świata, państw, regionów, prowincji, krain historycznych oraz ich mieszkańców, np.:

Europa – Europejczyk,

Ameryka Północna – Amerykanin,

Polska – Polak,

Węgry – Węgier,

Mazowsze – Mazowszanin,

Dolny Śląsk – Ślązak,

Krakowskie – Krakowiak,

Babilonia – Babilończyk,

a także nazwy całości geograficzno-kulturalnych, np.

Bliski Wschód, Dziki Zachód, Południe;

f) nazwy miast, dzielnic, osiedli, wsi, np.:

Poznań, Warszawa, Stary Sącz, Budapeszt, Paryż, Mokotów, Ursynów, Widzew, Lipce;

i zasadniczo wszystkie wyrazy w nazwach geograficznych wielowyrzowych, np.:

Ocean Indyjski, Morze Czarne, Jezioro Rożnowskie, Wyspy Owcze, Półwysep Pirenejski, Zatoka Gdańska, Kanał Bydgoski, Zalew Szczeciński, Mierzeja Wiślana, Cieśnina Gibraltarska, Pustynia Libijska, Dolina Strążyska, Wyżyna Lubelska, Góry Stołowe, Góra Kościuszki, Nizina Mazowiecka, Puszcza Białowieska;

W y j ą t k o w o w nazwach dwuczłonowych małą literą piszemy wyraz pospolity, taki jak: morze, jezioro, wyspa, półwysep, kanał, pustynia, góra – użyty w mianowniku w połączeniu z rzeczownikową nazwą również w mianowniku, np.:

morze Marmara, jezioro Wigry, wyspa Rodos, półwysep Korea, kanał La Manche, pustynia Namib, góry Atlas, góry Sudety;

g) nazwy własne planet, gwiazd, konstelacji, np.:

Ziemia, Księżyc, Słońce, Gwiazda Polarna, Droga Mleczna, Wielka Niedźwiedzica;

h) jednowyrazowe nazwy ulic, placów, rynków, bulwarów, parków, budowli, zabytków, np.:

Marszałkowska, Rynek, Planty, Łazienki, Barbakan, Wawel, Wilanów;

i wszystkie wyrazy w nazwach wielowyrazowych – jeśli wchodzi ściśle w skład nazwy własnej, np.:

Rynek Starego Miasta, Brama Floriańska, Wybrzeże Kościuszkowskie, Zamek Królewski, Ogród Saski, Dom Słowa Polskiego,

ale jeśli nie wchodzi w skład nazwy własnej, piszemy je małą literą (również skróty), np.:

ulica 3 Maja, ulica Dwóch Mieczów, ulica Pana Tadeusza, ul. ks. Ściegiennego, ul. gen. Andersa, plac Trzech Krzyży, plac na Rozdrożu, park Ujazdowski, most Poniatowskiego, pomnik Bohaterów Warszawy, pałac Pod Blachą, kopiec Kościuszki, kaplica oo. Paulinów;

i) wchodzący w skład nazwy własnej wyraz aleje (l.mn.), np.

Aleje Ujazdowskie, Aleje Jerozolimskie,

ale małą literą niewchodzący w skład nazwy własnej wyraz aleja (l.p.), np.

aleja Róż, aleja Mickiewicza;

j) wszystkie wyrazy w nazwach (z wyjątkiem wewnętrznych spójników, przyimków, skrótów) urzędów, władz, instytucji, szkół, np.:

Urząd Rady Ministrów, Urząd Stanu Cywilnego Łódź Bałuty, Ministerstwo Sprawiedliwości, Sąd Okręgowy w Kaliszu, Uniwersytet Warszawski, Wydział Filologiczno-Historyczny Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Szkoła Podstawowa nr 157 im. Adama Mickiewicza, Akademia Górniczo-Hutnicza;

k) wszystkie wyrazy w nazwach (z wyjątkiem wewnętrznych spójników, przyimków, skrótów) organizacji, towarzystw, jednostek wojskowych, np.:

Polskie Stronnictwo Ludowe, Organizacja Narodów Zjednoczonych, Światowa Rada Pokoju, Towarzystwo Kultury Języka, Pierwsza Dywizja Piechoty im. Tadeusza Kościuszki;

l) wszystkie wyrazy w nazwach (z wyjątkiem wewnętrznych spójników, przyimków, skrótów) przedsiębiorstw, lokali, zakładów, firm, marek i typów wyrobów przemysłowych, np.:

Spolem, Orbis, Delikatesy, Powszechny Dom Towarowy, Hotel Robotniczy Zakładów Komunikacyjnych w Warszawie, Kawiarnia Literacka, Księgarnia Naukowa, Hotel Metropol, bar u Flisa, kino Wolność, samochód marki Fiat, papierosy Carmen,

ale użyte w znaczeniu pospolitym piszemy małą literą, np. naprawa fiatów, palacz carmenów;

l) pierwszy wyraz w tytułach książek i ich rozdziałów, utworów literackich, dzieł naukowych, dzieł sztuki oraz wszystkie nazwy własne wchodzące w skład tytułów wielowyrazowych, np.:

Mikołaj Rej „Żywot człowieka poczciwego”, „Legenda o św. Aleksym”, Jarosław Iwaszkiewicz „Sława i chwała”, Julian Krzyżanowski „Dzieje literatury polskiej”, Jan Matejko „Hold pruski”;

m) wszystkie wyrazy w podlegających odmianie gramatycznej tytułach czasopism i ciągłych wydawnictw okresowych (z wyjątkiem wewnętrznych spójników i przyimków), np.:

„Polityka”, „Życie Warszawy”, „Świat Młodych”, „Młody Technik”, „Kobieta i Życie”, „Przegląd Sportowy”, „Wiedza i Życie”, „Poradnik Językowy”, „Zabawy Przyjemne i Pożyteczne”

oraz pierwszy wyraz w nieodmiennych tytułach czasopism i ciągłych wydawnictw okresowych, np.:

„Poznaj swój kraj”, „Mówią wieki”, „Chrońmy przyrodę ojczystą”, „Żyjmy dłużej”;

n) wszystkie wyrazy w nazwach orderów i odznaczeń, np.:

Srebrny Krzyż Zasługi, Złoty Krzyż Zasługi, Order Krzyża Grunwaldu, Virtuti Militari;

o) wszystkie litery skrótowców z wyjątkiem wewnętrznych spójników przyimków, np.:

PKO, PCK, GOPR, WSiP.

Skrótowce sylabowe piszemy tak jak inne nazwy własne, np.

Polfa, Predom, Cepelia.

## **2. Małą literą piszemy:**

a) nazwy pospolite, np.:

brzoza, marcinki (kwiatki), węgierki (śliwki), renety (jabłka), amerykany (ziemniaki), nimfa, skrzat, anioł, faun (istoty mitologiczne), ziemia, księżyc, słońce, gwiazda,

b) nazwy okresów, epok, prądów kulturalno-artystycznych i społeczno-politycznych, np.:

średniowiecze, romantyzm, towianizm, żeromszczyzna, marksizm

choć te same nazwy w zależności od intencji piszącego lub kontekstu można też pisać wielkimi literami, np.

Średniowiecze, Odrodzenie, Pozytywizm.

U w a g a: Jeżeli tego typu nazwa jest wielowyrazowa i występuje w niej człon będący nazwą własną, to całość piszemy zawsze tylko wielką literą, np.

Młoda Polska, Młode Niemcy;

c) nazwy wydarzeń historycznych, np.:

wojna trojańska, bitwa pod Grunwaldem, powstanie styczniowe, pokój toruński, traktat wersalski, kongres wiedeński.

Nazwy wydarzeń historycznych mających szczególne znaczenie w dziejach całej ludzkości lub w dziejach danego narodu można pisać wielkimi literami, np.

Wiosna Ludów, Powstanie Listopadowe, Powstanie Warszawskie;

d) nazwy obrzędów, zwyczajów, nabożeństw, okresów kalendarzowych, np.:

andrzejki, sobótka, dożynki, mikołajki, ślub, msza, nieszpory, rok, tydzień, poniedziałek, grudzień.

Wyjątki: Wielki Tydzień i dni Wielkiego Tygodnia: Wielki Czwartek, Wielki Piątek, Wielka Sobota, Anioł Pański;

e) przymiotniki utworzone od nazw własnych kontynentów, krajów, regionów, miejscowości, miast, wsi, np.

europejski, polski, węgierski, południowoamerykański, mazowiecki, śląski, krakowski, babiloński, poznański, warszawski, sądecki;

a także nazwy okręgów administracyjnych, np.

województwo opolskie, powiat rzeszowski, ziemia łęczycka;

f) nazwy mieszkańców miast, osiedli, wsi, np.:

warszawianka, poznanianka, sądeczanin, lipczanka;

g) nazwy członów organizacji politycznych, społecznych, godności współczesnych i historycznych, tytułów naukowych i zawodowych, stopni wojskowych, np.:

prezydent, premier, minister, cesarz, księżniczka, dyrektorka, naczelnik, papież, profesor, doktor, pułkownik, porucznik.

### 3. Ze względu na uczuciowych i grzecznościowych można pisać wielką literą:

a) nazwy osób, do których zwracamy się w listach prywatnych, oficjalnych i pismach urzędowych, oraz osób bliskich piszącemu, np.

Panie Dyrektorze, Droga Siostrze;

b) dla uwydatnienia szacunku lub znaczenia, np.:

Ojczyzna, Kraj, Orzeł Biały, Państwo, Naród, Rząd, Unia Lubelska;

## Ćwiczenia

### Ćw. 1.

Przepisz podane nazwy własne i dopisz odpowiednie rzeczowniki i przymiotniki od nich utworzone. Uzasadnij użycie wielkich i małych liter w dopisanych wyrazach.

Europejczyk, europejski, Azjata, azjatycki, Arab, arabski, Australijka, australijski, Amerykanin, amerykański, Meksykanin, meksykański, Afrykańczyk, afrykański, Kanadyjka, kanadyjski, Egipcjanin, egipski, Syryjczyk, syryjski, Libańczyk, libański, Libijczyk, libijski, Włoszka, włoski, Polak, polski, Francuzka, francuski, Belg, belgijski, Rosjanin, rosyjski, Hiszpan, hiszpański, Norweg, norweski, Jugosłowianin, jugosłowiański, Rumun, rumuński, Bułgar, bułgarski, Greczynka, grecki

Europa –

Azja –

Ameryka –

Afryka –

Arabia –

Kanada –  
Meksyk –  
Australia –  
Libia –  
Syria –  
Egipt –  
Liban –  
Polska –  
Francja –  
Włochy –  
Rosja –  
Hiszpania –  
Belgia –  
Jugosławia –  
Norwegia –  
Rumunia –  
Grecja –  
Bulgaria –

## Ćw. 2.

Wypisz z niżej podanych notatek biograficznych:

- a) imiona i nazwiska;
- b) nazwy miast. Dopisz nazwy ich mieszkańców.

Tadeusz Różewicz urodził się w roku 1921 w Radomsku. Studiował historię sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. W okresie okupacji pracował jako robotnik, a od roku 1943 działał w partyzantskich oddziałach AK. Po wyzwoleniu osiedlił się w Gliwicach, a następnie we Wrocławiu. Debiutował jako poeta na łamach prasy młodzieżowej w r. 1938, a pierwszy tomik poezji pt. „Niepokój” wydał po wojnie w r. 1947. Tadeusz Różewicz jest najwybitniejszym poetą pokolenia debiutującego tuż po zakończeniu wojny. Oprócz poezji uprawia także prozę i dramat oraz pisze eseje. Do poezji wprowadził własną odmianę emocjonalnego wiersza wolnego, nazwaną wierszem Różewiczowskim.

Najważniejsze zbiory poezji: „Czerwona rękawiczka”, „Rozmowa z księciem”, „Zielona róża”, a oto tytuły najbardziej znanych dramatów: „Kartoteka”, „Grupa Laokoona”, „Na czworakach”, „Białe małżeństwo”.

Zbigniew Herbert urodził się w roku 1924 we Lwowie. Studiował prawo na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, a następnie w Akademii Handlowej w Krakowie oraz na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Jako poeta zadebiutował na łamach pism literackich w r. 1948, a pierwszy tomik poezji pt. „Struna światła” wydał drukiem w 1956 roku. Następne zbiory poezji: „Hermes, pies i gwiazda”, „Studium przedmiotu”, „Pan Cogito”.

### Ćw. 3.

Z notek biograficznych w ćw. 2. wypisz:

- a) nazwy uczelni i ich wydziałów. Uzasadnij użycie w nich wielkich liter;
- b) tytuły utworów literackich i zbiorów poetyckich. Uzasadnij użycie w nich wielkich liter.

### Ćw. 4.

Z podanego tekstu wypisz:

- a) wszystkie nazwy własne. Uzasadnij poprawność użycia w nich wielkich liter;
- b) przymiotniki utworzone od nazw własnych,
- c) wyróżnione nazwy wydarzeń historycznych.

Znakomity dziejopis, Jan Długosz, notuje, że sławny król Kazimierz Wielki (sprawował rządy w latach 1330-70) „założył miasto swoje królewskie i wznosił zamek murowany w miejscu niegdyś Wietrzną Górą, a obecnie Kazimierzem zwanym”.

Szybki rozwój gospodarczy zawdzięczał Kazimierz krzyżującym się szlakom handlowym przy przeprawie przez Wisłę oraz znaczeniu samej rzeki wykorzystywanej do spławu towarów aż do Gdańska. W 1572 roku miasto uzyskało przywilej sprowadzania soli z żup krakowskich i wolnego nią handlu. Dzięki obrotowości miejscowych kupców port wiślany stawał się coraz bardziej ruchliwy. Rosnący handel przyczynił się do powstania ogromnych fortun kazimierzowskich kupców: Przybyłów, Górskich, Celejów, Czarnotów, Sewerów, Wojasów i innych, którzy nie szczędzili grosza na wznoszenie sobie okazałych kamienic. Nad Wisłą zaczął wyrastać rząd pojemnych murowanych spichrzów. Na początku XVII wieku Kazimierz zaliczano do najbogatszych i najpiękniejszych miast w Polsce. Współzawodniczył on o lepsze z Lublinem.

Rozkwit przerwał najazd Szwedów na Polskę. W 1656 r. zrujnowany został przez nich kazimierzowski zamek i wiele innych obiektów. Po krótkim okresie odbudowy i rozwoju miasta w ostatniej ćwierci XVII wieku Kazimierz **wojna północna** (1700-21) i związany z nią kolejny **najazd szwedzki** doprowadziły do upadku.

Z końcem XVIII wieku trzy ówczesne mocarstwa: Austria, Prusy i Rosja dokonały rozbiorów Polski. Kazimierz został odcięty od dotychczasowych rynków zaopatrzenia w zboże i inne towary oraz od Gdańska.

Miasto znalazło się w zaborze austriackim. W 1809 roku zostało wyzwolone przez wojska Księstwa Warszawskiego utworzonego z części polskich ziem przy pomocy cesarza Francuzów – Napoleona. Po napoleońskiej klęsce w wojnie z Rosją **kongres wiedeński** w 1815 roku postanowił utworzyć z części ziem polskich Królestwo Polskie pod protektoratem cara Rosji. Kazimierz znalazł się w jego obrębie.

Spółeczeństwo podjęło walkę o niepodległość. Powstania narodowe, najpierw **listopadowe**, a później **styczniowe** odbiły się w Kazimierzu silnym echem. Do zmierzchu powstania w 1864 roku walczyły pod Kazimierzem różne oddziały. Między innymi rozbił tu wroga Walery Wróblewski, późniejszy bohater Komuny Paryskiej.

W 1869 r. Kazimierzowi odebrano prawa miejskie. Zamienił się w prowincjonalną, podupadłą osadę.

Działania I wojny światowej spowodowały spalenie zabudowy miasta od Rynku do Wisły oraz przy ulicy Senatorskiej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 roku podjęto starania o gospodarcze ożywienie Kazimierza, któremu też w 1927 roku przywrócono status miasta. Duże zasługi w dziedzinie jego popularyzacji i ochrony zabytków położyło zawiązane w 1926 roku Towarzystwo Przyjaciół Kazimierza.

wg Włodzimierza Wójcikowskiego „Kazimierz Dolny i okolice”

### Ćw. 5.

Z podanego niżej tekstu wypisz:

- a) nazwy geograficzne. Uzasadnij użycie w nich wielkich liter;
- b) nazwy kierunków geograficznych.

Wyżyna Kielecko-Sandomierska rozciąga się między Niecką Nidziańską, Kotliną Sandomierską a Wyżyną Lubelską. Środkową jej część zajmują Góry Świętokrzyskie, które składają się z podłużnych pasm ciągnących się z północnego zachodu na południowy wschód, poprzecinanych dolinami poprzecznymi. Najwyższe z nich (Łysogóry) porastają lasy, głównie bór jodłowy. Najpiękniejsze lasy Łysogór objęte zostały ochroną jako Puszcza Jodłowa im. Stefana Żeromskiego.

Wzdłuż Gór Świętokrzyskich biegnie dział wodny między dopływami Wisły. Rzeki, a zwłaszcza Czarna Nida i jej dopływy, mają swe źródła po przeciwnej stronie pasma i płynąc do Wisły, przecinają je w poprzek. Powstają w ten sposób malownicze przełomy, np. Przełom Lubrzański.

Na północny wschód od rejonów rolniczo-leśnych nad Kamienną powstał w ciągu wieków obszar przemysłowy, zwany Zagłębiem Staropolskim.

### Ćw. 6.

Przepisz zdania i uzupełnij je odpowiednimi nazwami astronomicznymi.

Słońce, Ziemia, Księżyc, Pluton, Galaktykę, Drogę Mleczną, Mars, Wenus, Ziemia

Najważniejszym ciałem niebieskim w układzie słonecznym jest .....

Najbardziej oddaloną od Ziemi planetą jest .....

Najbliżej Ziemi znajdują się planety ..... i .....

Odległość ..... od Słońca wynosi 150 milionów km, a od ..... tylko 384 tysiące km.

Słońce i najbliższe gwiazdy tworzą ....., zwaną inaczej .....

Jedną z planet układu słonecznego jest nasza .....

## 1. Połączenie literowe „rz” piszemy:

a) gdy w formach tego wyrazu lub w wyrazach pokrewnych wymienia się na „r”, np.

reformatorzy – reformator

w literaturze – literatura

w komputerze – komputer

tworzyć – twórca

powtórzyć – powtórka

wzorzec – wzorca

o charakterze – charakter

dworzanin – dwór

maturzysta – matura;

b) w zakończeniach –arz, -erz, -mierz, -mistrz, np.

bajarz, blacharz, kolnierz, rycerz, kątomicz, gazomicz, ogniomistrz, zegarmistrz;

c) po spółgłoskach p, b, t, d, k, g, ch, w, j, np.

wyprzedaż, potrzeba, skrzywienie, chrześcijański, wrzątek, przekonanie, wytrzymać, krzewiasty, chrząstkowy, wrzodowy, brzmienie, wydrzeć, ugrzęznąć, dojrzewanie, wybrzydzać, drzemka, grzeczność, spojrzeć;

Do w y j ą t k ó w należą:

- wyrazy: kształt, kształtny, kształcić, Oksza, bukszpan, kszyc (ptak), pszenica, pszczoła, Pszczyna, wszyscy, wszystko, wszędzie, zawsze;

- formy stopnia wyższego i najwyższego przymiotników utworzone przyrostkiem –szy lub -ejszy, np. lepszy, najlepszy, grubszy, najgrubszy, krótszy, najkrótszy, rzadszy, najrzadszy, większy, największy, cichszy, najcichszy, potężniejszy, najpotężniejszy;

- partykuła –że, np. zróbże, skądże, zamówże, podajże;

- wyrazy, w których litera ż występuje na początku rdzenia połączonego z przedrostkiem zakończonym na spółgłoskę, np. od/żyć, od/żywić, ob/żerać, nad/żółkły, pod/żebrowy;

d) w wielu wyrazach, w których dziś nie zachodzi dziś już żywa wymiana „rz”: „ż”, ale w których „rz” pochodzi z historycznego „r”, np.

jarzębina, jarzyna, korzeń, korzyć się, kurz, Murzyn, narzędzie, orzech, perz, pierzchnąć, porządek, porzeczek, rzadki, rząd, rzecz, rzeka, rzemień, rzemiosło, rzepa, rzesza, rześki, rzetelny, rzeźba, rzeźwy, rzępolić, rześa, rznąć, rzodkiew, rzucać, Rzym, tarzać się, tchórz, towarzysz, uderzać, wazrywo, wierzba, wierch, wierzgać, zorza.



## 2. Literę „ż” piszemy:

a) gdy w innych formach tego wyrazu lub w wyrazach pokrewnych wymienia się na g, dz, h, z, ź, s, np.

trwożnie – trwoga

pieniążek – pieniądz

grożę – groza

obrażać – obraźliwy

narożnik – na rogu

drużyna – druh

mrożenie – mróz

podwyższenie – wysoko

mosiężny – mosiądz

Sapieżyna – Sapięha

przerażenie – przerazić

zwężać – wąsko;

b) w niektórych zakończeniach –aż, –eż, np.

sprzedaż, bandaż, witraż, młodzież, odzież, grabież;

c) w partykule wzmacniającej –że, –ż, np.

tenże, bądźże, stańże, cóż, któż, czyż, gdyż;

d) w wyrazach zapożyczonych po literze „n”, np.

aranżować, branża, oranżada, rewanż;

e) w wielu wyrazach rodzimych zawierających historyczną głoskę „ż” oraz w wielu wyrazach zapożyczonych, np.

mżawka, żal, żart, żniwo, życzenie, żywot, żółty, żegluga, żyrować, żakiet, żorzeta;

U w a g a: w wyrazach typu dżem, dżuma, dżentelmen, dżdżysty, dżoker litera „ż” jest częścią dwuznaku „dż”, a nie literą oznaczającą samodzielną głoskę.

## Ćwiczenia

### Ćw. 1.

Uzasadnij poprawność użycia „rz” i „ż” w niżej podanych wyrazach przez dopisanie odpowiednich wyrazów pokrewnych. Podkreśl wymieniające się litery.

chyttrze –  
dobrze –  
scenarzysta –  
gospodarzyć –  
gorzko –  
mądrze –  
szczerze –  
sekretarz –  
kronikarz –  
kamerzysta –  
rozszerzać –  
wymierzyć –  
rozchmurzyć –  
powierzyć –  
upokorzyć –  
zanurzyć –  
dostrzeżenie –  
drażki –  
oskarżenie –  
postrzyżenie –  
wyrażenie –  
wyobrażenie –  
zakażenie –  
zbliżenie –  
mosiężny –  
potężny –  
poważny –  
mrużyć –  
podróżować –

zarażać –

wyposażyc –

### Ćw. 2.

Przepisz i dopisz formę wołacza l.p. podanych rzeczowników.

rektor – panie .....

dyrektor – panie .....

redaktor – panie .....

wizytator – panie .....

inspektor – panie .....

minister – panie .....

profesor – panie .....

doktor – panie .....

reżyser – panie .....

operator – panie .....

### Ćw. 3.

Podane wyrazy zestaw w grupy według spółgłosek, po których występuje „rz”.

brzask, skrzynka, zadrzewić, bezgrzeszne, przechrzcić, wrzeczono, wskrzeszenie, przykład, trzcina, przejrzysty, obrzędy, wrzeć, spojrzenie, zgrzyt, strzec, przymierze, drzazgi, krzyże, chrzanowy, brzydki, sprzeciw, wrzaskliwy, dojrzały, drzewny, grzeczność, strzelać, krzyknąć, chrzęst, zedrzeć, przytułek, wstrzymać, brzuch, chrząszczowaty, grzmieć, wrzynać się, wyrzeć, wybrzeże, dostrzegać, naprzeciwko, wykrztusić, chrzęścić, grzęznąć, wrzosowisko, dojrzeć, drzemka

Przykłady występowania „rz” po:

b - .....

p - .....

d - .....

t - .....

g - .....

k - .....

ch - .....

w - .....

j - .....

#### Ćw. 4.

Dopisz do podanych znaczeń wyrazy bliskoznaczne wybrane spośród następujących:

kształtny, bukszan, pszenica, zawsze, Pszczyna, ksyżk, lepszy, wszyscy, najgrubszy, kształcić się, odżyć, skądże, wszędzie, obżerać się, wykonajże.

Uzasadnij użycie „sz” i „ż” w dopisanych wyrazach.

zimotrwały krzew ozdobny –

miasto w Katowickiem, w którym znajduje się zamek –

mąka z pszenicy – mąka

foremny –

tu i tam –

w każdej chwili, w każdym czasie –

ogół ludzi –

zdobywać wykształcenie –

ptak łowny, gatunek bekasa –

stopień wyższy od przymiotnika dobry –

stopień najwyższy od przymiotnika gruby –

jeść zbyt dużo –

znowu poczuć się dobrze –

wzmocnione skąd –

wzmocnione polecenie wykonania czynności –

#### Ćw. 5.

Przepisz podane wyrażenia i zwroty. Uzasadnij użycie „rz” i „ż” w poszczególnych wyrazach. Podkreśl te wyrazy, w których poprawności użycia „rz” i „ż” nie można uzasadnić regułami ortograficznymi.

olbrzymie morze

pożółkle żagle

przenikliwe spojrzenie

przejrzyste powietrze

rozłożyste drzewa

żarłoczne stworzenia

młodzieżowe książki

niepotrzebne uprzedzenia  
pobożne życzenia  
poprzednie zdarzenia  
pożyteczne urządzenia  
rzeczowe komentarze  
wewnętrzne porządki  
żarliwe przemówienia  
rzępolić na skrzypkach  
zarządzić przerwę  
zawrzeć przymierze  
wykorzeń przesady  
zatrzasnąć drzwi  
złożyć oręż  
porzucić rzemiosło  
wstrzymać sprzedaż  
zadłużyć przedsiębiorstwo  
wykorzystać życie  
patrzyć w przyszłość  
wydłużyć żywot  
ostrzec przed zagrożeniem  
przestrzegać przepisów

## PISOWNIA „Ó” / „U”

### Zasady ortograficzne

#### **1. Literę „u” piszemy:**

a) w większości polskich wyrazów, np.

artykuł, długo, gruntowny, lektura, płukać, reguła, śruba, tłumić;

b) w wielu przyrostkach (bez względu na wymianę „u”:, „o”), np.

-un – zwiastun, opiekun,  
-ulec – hamulec, budulec,  
-utki – malutki, skromniutki,  
-unek – wizerunek, stosunek,  
-uszek – staruszek, garnuszek,  
-us – dzikus, wiarus,  
-uch – leniuch,  
-uchna – córuchna;

c) w różnych formach czasowników mających w bezokoliczniku przyrostek –ować, np.

projektuję, projektujesz, projektuje, projektuj,  
proponuję, proponujesz, proponuje, proponuj;

d) w różnych formach czasowników typu psuć, kuć, np.

psuję, psujesz, psuje, psuj,  
kuję, kujesz, kuje, kuj;

e) w wyrazach:

zasuwka (od zasuwac), skuwka (od skuwac), okuwka (od okuwac).

## **2. Literę „ó” piszemy:**

a) jeżeli w innych formach tego wyrazu lub w wyrazach pokrewnych wymienia się na „o” lub „e”, np.

zawód : zawody

stój : stoje

siódma : siedem

przyjaciół : przyjaciel

wytwór : wytwory

twój : twoje

powóz : powozic

mód : moda

zbiórka : zbierac

podróż : droga

obróbka : robić;

b) w zakończeniach –ów, -ówna, -ówka (niezależnie od wymiany „ó” : „o”), np.

bloków, projektów, operatorów,

Sokolów, Tarnów,

Illakowiczówna, Rodziewiczówna,

tygodniówka, stolówka;

c) wyjątkowo na początku wyrazów, np.

ósma, ósemka, ósemkowy, ów, ówdzie, ówczesny, ówczynie, ówczesność;

d) w kilkudziesięciu wyrazach, w których została zachowana tradycyjna pisownia oparta na dawnej wymowie, np.

chór, córka, czólno, góra, jaskółka, Józef, klótnia, król, krótki, mózg, ogól, ogórek, plótno,

póki, póty, późno, próba, prócz, próżny, przepiórka, równy, różga, róża, różny, skóra, stróż,

tchórz, wiewiórka, wiór, włóczęga, włóczka, włócznia, włóczyć, włókno, wróbel, wróżba,

źródło, żółty, żółw.

## Ćwiczenia

### Ćw. 1.

Uzasadnij poprawność użycia litery „ó” w niżej podanych wyrazach przez dopisanie odpowiednich ich form lub wyrazów pokrewnych. Podkreśl wymieniające się litery.

przyjaciółka –

przeróbka –

wymówka –

próchnica –

przewrót –

podróż –

podwórko –

trójka –

szóstka –

siódemka –

powrócił –  
wyrósł –  
zmógł –  
powlókł –  
podniósł –  
oplótł –  
załóż –  
dopomóż –  
powtórz –  
ulóż –  
zdrów –  
wesól –  
gotów –  
twój –  
mój –  
swój –  
cóż –  
któż –  
owóż –  
otóż –

## Ćw. 2.

Uzupełnij podane niżej wyrazy cząstkami: a) wpół-, b) współ-, c) śród-, d) trój-. Uzasadnij poprawność użycia ó w tych cząstkach.

- a) .....spróchniały,  
.....surowy,  
.....ukryty,  
.....ubrany,
- b) .....autor,



- .....budowniczy,
- .....fundator,
- .....twórca,
- c) .....górski,
- .....skórny,
- .....lekcyjny,
- .....lądowy,
- .....brzusze,
- .....mózgowie,
- .....tulowie,
- .....tytuł,
- d) .....bój,
- .....kął,
- .....człon,
- .....miasto,
- .....róg,
- .....rząd,
- .....skok,
- .....zab.

### Ćw. 3.

Przepisz i dopisz odpowiednio dobrane bliskoznaczne związki frazeologiczne. Podkreśl wyrazy z „ó” niewymiennym.

mieć grubą skórę, wytrzymać próbę czasu, ruszyć mózgowicą, rzucić na płótno, wlec się żółwiem, napić się ze źródła, na dwoje babka wróżyła, oklepiane ogólniki, sezon ogórkowy, stróż zdrowia

okazać się trwałym –

być mało wrażliwym –

namalować obraz –

pomyśleć, zastanowić się –

zaczerpnąć bezpośrednio skądś wiadomości –

poruszać się bardzo wolno –

rzecz jest niepewna –

okres letniego zastoju –

frazesy, komunały –

lekarz –

#### Ćw. 4.

Z podanych wyrazów i odpowiednio dobranych członów: ogólny-, równy-, różny- utwórz i zapisz wyrazy złożone.

.....boczny

.....kształtny

.....legły

.....mierny

.....uprawnienie

.....wartość

.....ważność

.....znaczność

.....dostępny

.....europejski

.....językowy

.....kształcający

.....ludzki

.....narodowy

.....polski

.....rozwojowy

.....gatunkowy

.....imienny

.....języczny

.....plemienny

.....postaciowy  
.....stronny  
.....tematyczny  
.....ziarnisty

### Ćw. 5.

Przeczytaj podane poniżej przysłowia. Zwróć uwagę na wyrazy, w których występuje „u” i „ó”. Przepisz te z nich, w których została zachowana tradycyjna pisownia ó oparta na dawnej wymowie.

Jaki bochen, taka skórka, jaka matka – taka córka.  
Nie chce góra przyjść do Mahometa, musi Mahomet przyjść do góry.  
Jedna jaskółka nie czyni wiosny.  
Punktualność jest grzecznością królów.  
Lepiej późno niż wcale.  
Z próżnego i Salomon nie naleje.  
Póty dzban wodę nosi, póki się ucho nie urwie.  
Szlachcic na zagrodzie równy wojewodzie.  
Nie ma róży bez kolców.  
Gdzie drwa robią, tam wióry lecą.

### Ćw. 6.

Przepisz. Pisząc, uzupełniaj zakończeniami: -ów, -ówna, -ówka niżej podane

a) rzeczowniki w mianowniku liczby pojedynczej:

Brwin....., Chorz....., Ciechan....., Krak....., Nałęcz....., Piast.....,  
Rembert....., Rog.....;

Mackiewicz....., Nowak....., Stankiewicz....., Pelc....., Starc....., Wdo-  
wik.....;

Chab....., głód....., mas....., motor....., papier....., raport.....,  
zbior....., żagl.....;

b) rzeczowniki w dopełniaczu liczby mnogiej:

artyst....., amator....., dramat....., dziennik....., dźwięk....., grafik.....,  
przewodnik....., ślad....., turyst....., twórca....., tygodnik.....,  
znawca....., kosmonaut.....

### Ćw. 7.

Przepisz zdania. Uzupełnij je odpowiednimi formami wyrazów: ów, ówczasnie, ósma, ówczesny, ówdzie, które wyjątkowo rozpoczynają się literą „ó”.

W bieżącym roku po raz ..... będę uczestniczył w Lidze Polonistycznej.

Ten i ..... zarzucał mi zbyt szybkie tempo mówienia.

Tu i ..... spotykamy niecodzienne sytuacje.

Bardzo interesuje się ..... zwyczajami.

Adam Mickiewicz przebywał ..... na emigracji w Paryżu.

### Ćw. 8.

Podane czasowniki pogrupuj i przepisz w punktach:

- formy 3. osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego,
- formy 3. osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego,
- formy 1. osoby liczby pojedynczej czasu przeszłego,
- formy 2. osoby liczby pojedynczej trybu rozkazującego.

Podkreśl te czasowniki, w których piszemy „u” mimo wymiany na „o” w wyrazach pokrewnych. Uzasadnij, dlaczego.

skuliłem się, zasłużyłem, wyrzuciłem, okulem, popsulem, zrozumiałem, wynurzyłam się, snułam, zasnęłam, prulam, musi, porusza, opuszcza, wzrusza, tłucze, potrzebuje, załamuje, znajduje, usiłuje, wnioskuje, stosuj, szanuj, pakuj, kupuj, hartuj, przepisuj, obgotuj, posmaruj, obdaruj, dotrzy-  
muj, przeczuwają, przypuszczają, posuwają, przywołują, słuchają, narzucają, stosują, obejmują, cha-  
rakteryzują, kierują

### Ćw. 9.

Przepisz podane niżej wyrazy. Pisząc, uzupełniaj je przyrostkami odpowiednio wybranymi spośród następujących: -un, -unek, -ulec, -uch, -us, -ulo, -utki, -uchna, -usia, -uszek, -ur.

Uzasadnij poprawność użycia „u” w tych wyrazach. Podkreśl te przyrostki, które nadają wyrazom zabarwienie emocjonalne dodatnie lub ujemne.

wizer....., ekip....., bud....., ham....., cał....., piast....., opiek.....,  
wiar....., obdart....., leni....., star....., dziad....., mal....., pal.....,  
mat....., ciot....., pani....., żab....., gości....., piech....., wilcz.....

### Ćw. 10.

Z podanego tekstu wypisz w podpunkcie a) wyrazy z „u”, w podpunkcie b) wyrazy z „ó”. Oceń, która z tych liter występuje częściej w polskich wyrazach.

Jako pisarz – osiągnął Reymont w „Chłopach” swój najwyższy poziom. Kompozycja, styl, obrazowość, śmiałość pomysłów, oryginalność ujęcia, żywość języka prześcigały się o lepsze. Stała i czujna kontrola autora, nadzwyczajne jego skupienie, wyteżona praca doprowadziły do niezwyklej harmonii, do świetności obrazu, wykończonego w najdrobniejszych szczegółach.

Znane są anegdoty na temat zapamiętania się Reymonta w pracy pisarskiej. Uciekał wtedy przed wszystkimi, unikał krewnych i przyjaciół jak wrogów, milczał, palił papierosy i pisał. Opis wesela Jagusi doprowadził go do stanu tak wielkiego wyczerpania, że wezwano lekarza. Ten, mając Reymonta pod stałą opieką, zdumiał się. Widział bowiem swego pacjenta przypadkowo parę dni temu w najlepszym zdrowiu. Teraz miał przed sobą obraz kompletnej słabości, prawie że zapaści. Z troską energicznego doktora zmieniło się w gniew. Znal już trochę naturę pisarza. Pobladł i cicho, ale dość groźnie zapytał: „Co pan najlepszego znów zrobił?” Reymont uśmiechnął się ledwie dostrzegalnie i wyszeptal: „Tańczyłem. Trzy dni tańczyłem na chłopskim weselu”.

Barbara Kocówna, „Władysław St. Reymont”

## PISOWNIA „CH” / „H”

### Zasady ortograficzne

#### **1. Połączenie literowe „ch” piszemy:**

a) w wyrazach rodzimych, np.

chorować, chodzić, chrust

oraz w tych wyrazach zapożyczonych, w których głoska ta jest oznaczona dwuznakiem „ch”, np.  
charakter;

b) jeżeli w innych formach tego wyrazu lub w wyrazach pokrewnych „ch” wymienia się na „sz”, np.

piechota : pieszo

głuchy : głuszyć

sucho : suszyć

ropucha : ropusze;

c) zawsze na końcu wyrazów, np.

strach, gmach, w stanach, na klęczkach, na półkach, Allach, o postaciach  
z wyjątkiem np. wyrazów druh, Boh;

d) z reguły po literze „s”, np.

schemat, schylek, schizma, schizofrenia, schlebiać, schludny, schłopieć, scholastyka, schudnąć,  
schytrzyć;

## **2. Literę „h” piszemy:**

a) jeżeli w innych formach tego wyrazu lub w wyrazach pokrewnych „h” wymienia się na „g”, „ż”, „z”, „dz”,  
np.

wahać się : waga

druh : drużyna

blahy : błazen

wataha : watażka

b) w rozpoczynających wyraz częstkach hiper-, hipo-, np.

hiperbola, hiperstatyczny, hipochondryk, hiperkrytyka, hiperwitaminoza, hipokryta, hiperpo-  
prawny, hipocentrum, hipoteza;

c) w wielu wyrazach pochodzenia obcego, w których głoska ta jest oznaczona literą „h”, np.

handel.

Do często używanych wyrazów

- rozpoczynających się literą „h” należą:

habit, haft, haftka, hak, halka, hałas, hamak, hamować, handel, hańba, harcerz, hardy, harmonia,  
hart (ducha), hasać, hasło, heca, hejnał, hełm, herb, herbata, higiena, histeria, historia, hodować,  
hojny, hokej, holować, hołota, honor, horyzont, hotel, hoży, hrabia, hufiec, huk, hulać, hultaj, hu-  
mor, huragan, hurt, huścić, huta, hymn;

- z literą „h” w środku należą:

alkohol, blahy, bohomaz, czyhać, filharmonia, gehenna, juhas, nahajka, ohyda, wahadło, wehikul;

- z literą „h” w nazwach własnych należą:

Bohdan, Halina, Hel, Helena, Henryk, Hilary, Himalaje, Hindus, Hipolit, Hiszpania, Holandia, Ho-  
norata, Hrubieszów, Huculszczyzna, Mahomet, Podhale, Sapieha, Wejherowo.

Do spotykanych w książkach szkolnych wyrazów z „h” należą także

- rozpoczynające się literą „h”:

hajduk, hałastra, hangar, harce, harfa, harmider, hazard, heban, hebel, hegemonia, herezja, herme-  
tyczny, heroizm, hetman, hiacynt, hiena, hierarchia, hitleryzm, hołubiec, honorarium, hubka, huma-  
nizm, humanitaryzm, husaria, hydra, hydrant, hydraulic;

- z literą „h” w środku wyrazu:

abstrahować, buhaj, ekshumacja, graham, inhalacja, kontrahent, kurhan, maharadża, mahoń, nihilizm, prohibicja, rehabilitacja;

- z literą „h” w nazwach własnych:

Abraham, Habsburg, Hades, Haga, Hamburg, Hamlet, Hannibal, Harpagon, Hawaje, Hebrydy, He-fajstos, Hakata, Hektor, Hel, Hellada, Helsinki, Herkules, Herod, Homer, Horacy, Hrubieszów, Mahomet, Sahara, Teheran, Wilhelm.

## Ćwiczenia

### Ćw. 1.

Pogrupuj i zapisz podane rzeczowniki: w podpunkcie a) rozpoczynające się dwuznakiem „ch”, w podpunkcie b) z „ch” w środku wyrazu, w podpunkcie c) z „ch” na końcu wyrazu. Ustal, kiedy w wyrazach zawsze używamy „ch” (tylko z nielicznymi wyjątkami).

chemia, popłoch, pycha, zmierzch, chaszczce, chór, pochewka, łańcuch, zuchwałość, chłód, zapach, wychowanie, chodnik, pośpiech, zawierucha, wybuch, chalupa, chrust, wierzch, okruch, chwast, schemat, puch, chmara, dach, blacha, chorągiew, skrucha, cholewa, zachwyty, proch, rozruch, Chrobry, podchorąży, zaduch, wszechwiedza, charakterystyka, technika, podmuch, mucha.

### Ćw. 2.

Przepisz podane zwroty i wyrażenia. Podkreśl wyrazy, w których użycie „ch” możesz uzasadnić wymianą na „sz” w innych formach tych wyrazów lub w wyrazach pokrewnych.

- a) słuchać pochwał
- machać chusteczką
- natchnąć otuchą
- popychać samochód
- zdmuchnąć okruch
- schować za pazuchę
- uchwycić chwilę
- b) cicho szlochać
- chętnie podchwytywać
- duchowo odetchnąć
- głucho westchnąć
- natychmiast wchłonąć
- niesłychanie rozdmuchać
- ochoczo zjechać
- c) bochen chleba
- chory oddech
- echo niechęci

pochodzenie szlacheckie  
rozczochrany chłopiec  
ruchomy mechanizm

### Ćw. 3.

Przepisz zdania. Pisząc, uzupełniaj je podanymi niżej wyrazami w odpowiedniej formie przydawkowej.

puchacz, wierzchołek, wicher, rachunek, chmura, rozchód, dochód, uchwała, psychiczne, chłodno,  
melancholijny

Na ..... drzewa siedział .....

Wielki ..... napędził .....

Nastawienie ..... wprawiło nas w ..... nastrój.

Z ..... wynika, że ..... jest większy niż .....

Nową ..... przyjęto dość .....

### Ćw. 4.

Pogrupuj podane wyrazy i przepisz: w podpunkcie a) te, w których „ch” występuje po „s”, w podpunkcie b) pozostałe wyrazy.

schylać, buchać, zachować, schludny, zeschły, wachlarzowaty, schodkowaty, szlachetny, schwytać,  
zachwalać, schlebiać, ukochać, scharakteryzować, spuchnąć, schlapany, uśmiechać się

### Ćw. 5.

Do podanych niżej rzeczowników w mianowniku dobierz określające je rzeczowniki. Utworzone wyrażenia zapisz.

horyzontu, hymnu, humoreski, hołubców, herbu, huraganu, bohatera, druhny, hrabiego, Horesz-  
ków

widok .....

skutki .....

śpiewanie .....

portret .....

idea .....

taniec .....

trzask .....

prawo do .....

tytuł .....

zamek .....

### Ćw. 6.



Wypisz z podanego tekstu wyrazy z „h”. Podkreśl ten wyraz, w którym pisownię „h” uzasadnia wymiana na „dz”.

Odjechawszy od chorągwie, rzekli sobie: „Na szable”. Ujechał go, ciąc dwa razy mocno, aż z konia spadł. A wtem skoczyła chorągiew hurmem; wstrzymał im, a potem z ową swoją watahą jak począł łamać, nasiekl, nabił, chorągiew wziął i kotły i odesłał to hetmanowi.

Jan Chryzostom Pasek, „Pamiętniki”

### Ćw. 7.

Pogrupuj i przepisz w podpunkcie a) rzeczowniki pospolite, w podpunkcie b) rzeczowniki własne. Podkreśl te wyrazy, z którymi zetknąłeś się na lekcjach historii.

Hiszpania, heroina, Hakata, hierarchia, Hesperydę, hajduk, Herkules, herold, Herod, husaria, Holandia, helm, Harpagon, hufiec, historia, Hefajstos, hałas, Himalaje, Hindus, handel, Sapieha, herbata, Podhale

## PISOWNIA PARTYKUŁY „NIE”

### Zasady ortograficzne

#### 1. Partykułę „nie” jako zaprzeczenie piszemy rozdzielnie:

a) z osobowymi formami czasownika oraz z bezokolicznikiem, np.

nie lubię, nie musisz, nie ma, nie chcemy, nie żałujcie, nie są, nie dotknąłem, nie pragnąłem, nie dbalesz, nie zdążyłeś, nie zdjął, nie wzięła, nie minęło, nie zagarnęliśmy, nie byliście, nie dojrzały, nie będę potrzebował, nie będą korzystały, nie dopuszczę, nie zginą, nie byłoby, nie wyciągnąłby, nie odwieźliby, nie chcielibyśmy, nie narzekaj, nie depczcie, nie psujmy, nie móc, nie tłumić, nie zrażać, nie zawodzić, nie upokarzać, nie dostrzegać.

Do w y j ą t k ó w należy:

niepokoić, niewolić, niedomagać, niedowidzieć, nienawidzić;

b) z osobowymi formami czasownika użytymi w funkcji bezosobowej, np.

nie należy (ukrywać), nie powinno się (namawiać), nie wypadaloby (postąpić inaczej), nie godzi się (rzucić oszczerstw), nie należało (zabierać głosu), nie podróżowało się (długo);

c) z wyrazami użytymi w znaczeniu czasownikowym, np.

nie brak (tupetu),  
nie trzeba (namawiać),  
nie warto (zaczynać),  
nie można (narzekać),  
nie wiadomo (jak postąpić),  
nie wolno (się spóźniać),

a także z użytymi w funkcji orzeczenia wyrazami:

nie wstyd (nie wstyd ci?)

nie żal (nie żal nam lenia)

nie sposób (nie sposób wszystkiego zapamiętać)

nie strach (nie strach tego słuchać?)

nie szkoda (nie szkoda wam czasu?),

z w y j ą t k i e m wyrazu niepodobna (niepodobna tego zrozumieć);

d) z imiesłowami przysłówkowymi współczesnymi (zakończonymi na –ąc) i uprzednimi (zakończonymi na –wszy, -wszy), np.

nie myśląc, nie przewidując, nie wyszedłszy, nie przyrzekłszy, nie zamknąwszy, nie wstąpiwszy;

e) z bezosobowymi formami czasowników na –no, -to, np.

nie widziano, nie zaprzestano, nie podjęto, nie zachęcano, nie zdjęto, nie nakryto, nie wykryto.

Partykulę „nie” jako zaprzeczenie piszemy także rozdzielnie:

a) z zaimkami, np.

nie ja,

nie nasz,

nie swój,

nie wasza,

nie ty,

nie one,

nie to,

nie twoja,

nie mój,

nie taki,

nie każdy,

nie tamten.

Do nielicznych w y j ą t k ó w należą zaimki:

nieważ, nieważ, nieswój (niezdrow), niejaki (pewien, jakiś), niejako, niektóry, poniektóry;

b) z liczebnikami, np.

nie raz,

nie piąty,

nie troje,

nie kilkoro,

nie dwa,

nie siódma,

nie dwanaścioro,

nie tysiąc,

nie dziewiętnasta,

nie kilka.

Do w y j ą t k ó w należą liczebniki:

niejeden (wielu; ten i ów), niewiele, niewielu;

c) z przymiotnikami i przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym, np.

nie krótsza,

nie najwłaściwsza,

nie częściej,

nie trudniej,

nie najgrzeczniej,

nie ciekawszy,

nie najzabawniejsza,

nie łatwiej,

nie najlepiej,

nie wdzięczniejsza,

nie najsprytniejszy,

nie dokładniej,

nie najpewniej;

d) z przysłówkami nie pochodzącymi od przymiotników, np.

nie tylko, nie tutaj, nie jutro, nie bardzo, nie całkiem, nie dosyć, nie zawsze, nie zaraz.

Do w y j ą t k ó w należą przysłówki:

niebawem, nieraz, niezbyt;

e). z rzeczownikami, przymiotnikami i przysłówkami, jeśli wyraża przeciwstawienie, np.

nie porażki, lecz sukcesy (zmieniły jego życie),

poprawny, a nie błędny (zapis jest poprawny, a nie błędny),

nie długo, lecz bardzo krótko (trwała jego nadzieja).

## **2. Partykułę „nie” jako zaprzeczenie piszemy łącznie:**

a) z rzeczownikami, np.

nieatrakcyjność, nieszczęście, niedowierzanie, nieoryginalność, nieprzyjaciółka, niecelowość, niebezpieczeństwo, niegościnnność, niepojmowanie, nierozwaga, niecierpliwość, niedoświadczenie, nie-naruszalność, niepodobieństwo;

b) z przymiotnikami w stopniu równym, np.

nietrwały, nieżonaty, niewygodny, niekorzystny, niewłóknisty, nieprzyjemny, niezyciowy, nieważny, niewrażliwy, niezamężna, nieurodzajny, niejasny, niewnikliwy;

c) z przysłówkami utworzonymi od zaprzeczonych przymiotników, np.

niedbale, niedostrzegalnie, niewątpliwie, niespokojnie, nieużytecznie, niewesoło, niesymetrycznie, niesumiennie, niesłuchanie, nieodpowiednio;

d) z formami stopnia wyższego i najwyższego przymiotników i przysłówków, które bez wyrazu „nie” w ogóle nie występują lub jeśli partykuła „nie” oznacza cechę przeciwstawną przymiotnika podstawowego, np.

niedorzeczny – niedorzeczniejszy – najniedorzeczniejszy

niedoleźny – niedoleźniejszy – najniedoleźniejszy

nieszczęśliwy – nieszczęśliwszy – najnieszczęśliwszy

niedyskretny – niedyskretniejszy – najniedyskretniejszy

e) z imiesłowami przymiotnikowymi czynnymi (z zakończeniami: -ący, -ąca, -ące) i biernymi (z zakończeniami: -ny, -na, -ne, -ty, -ta, -te), np.

nieistniejący zwyczaj (zwyczaj, który nie istnieje);

nieprzekonujące argument (argument, który nie przekonuje);

nieprzewidziana sytuacja (sytuacja, która nie została przewidziana);

niespłacony dług (dług, który nie został spłacony);

nierozstrzygnięty problem (problem, który nie został rozstrzygnięty);

nieprzyjęty pacjent (pacjent, który nie został przyjęty);

niezbadana (tajemnicza);

niezbity (całkowicie pewny);

niezapomniane (nie dające się zapomnieć);

niezatarta (trwała);

niezrównany (doskonały).

## Ćwiczenia

### Ćw. 1.

Przeczytaj niżej podaną wypowiedź uczennicy na temat filmu „Akademia Pana Kleksa”. Wypisz wyrazy z partykułą nie: w podpunkcie a) – pisane rozdzielnie, w podpunkcie b) – pisane łącznie.

Kolor, ruch, muzyka to główne walory filmu Krzysztofa Gradowskiego „Akademia Pana Kleksa”. Jest to ekranizacja znakomitej książki Jana Brzechwy, niezrównanego pisarza dla dzieci.

Widownię w kinie stanowią jednak nie tylko dzieci, do których przede wszystkim film jest adresowany, ale również dorośli, bowiem „Akademia Pana Kleksa” to bajka niezwykła. Oprócz elementów fantastyki, prezentuje świat marzeń bohaterów, spełnienie ich niecodziennych pragnień. Pan Kleks skupia wokół siebie chłopców o wybujałej wyobraźni. Głównym bohaterem jest Adaś Niezgodka, wraz z którym przeżywamy radości i niepowodzenia.

Mimo wielu pięknych przygód Adasia, jego kolegów i profesora Kleksa, film nie kończy się optymistycznie. Dobro nie zwycięża jednoznacznie nad złem. Akademia zostaje zniszczona i znika tak, jak chłopięce niespełnione marzenia.

W filmie dominuje jednak radość i uśmiech dzieci. Ich świat, dla nas nieosiągalny, staje się, mimo wszystko, bliski. Ich problemy poruszane są w sposób nietypowy. To, o czym marzą, staje się bowiem realne,

np. zajęcia lekcyjne – geografia odbywa się na powietrzu i polega na grze wielkim, nadmuchanym globusem, jak w piłkę nożną, biologia – na podsłuchiwanie ptaków.

O ile ciekawsza byłaby taka nauka – myślimy wtedy. Nie wiem jednak, czy wszyscy potrafilibyśmy się wczuć w taką atmosferę?

Oprócz scen pogodnych, film ukazuje trudności i niepowodzenia uczniów Pana Kleksa. Chłopcy z Akademii pokonują różne przeszkody, jakie stawia przed nimi niełatwe życie. Są to przeważnie ci nieлюбiani przez kolegów, zagubieni w szarej codzienności. Tu odnajdują swoje cele i wytrwale do nich dążą. Adaś Niezgódka próbuje za wszelką cenę zdobyć guzik, którym może odczarować księcia Mateusza zamienionego w szpaka. W końcu zdobywa zaczarowany przedmiot. Nie jest jednak w pełni usatysfakcjonowany, nagle czar pryska i okazuje się, że była to tylko bajka. „Akademia Pana Kleksa” to film mieniący się kolorami, grający uśmiechem i pomysłami chłopców. Przeplatany jest on animacją. Wzbudza zainteresowanie dzieci, które wspólnie z aktorami przeżywają nieszczęścia, a także powodzenia. Przenoszą się na trzy godziny jak gdyby w tamten świat.

Mnie „Akademia Pana Kleksa” podobała się ogromnie. Oprócz zainteresowania barwą, tańcem, muzyką, które we mnie wzbudziła, potrafiła również pomóc mi w znalezieniu swojego „ja”.

Czy można nie wierzyć w bajki, jeśli pragnie się osiągnąć postawiony sobie cel?

## Ćw. 2.

Przepisz przysłowia. Podkreśl czasowniki z partykułą „nie”. Określ ich osobę, a następnie przepisz i uzupełnij zdanie:

Partykułę „nie” jako zaprzeczenie piszemy ..... z ..... formami czasownika.

Czego się Jaś nie nauczy, tego Jan nie będzie umiał.

Gdzie nie ma kary, tam nie ma miary.

Na naukę nigdy nie jest za późno.

Dopóty dzban wodę nosi, póki się ucho nie urwie.

Jedna jaskółka nie czyni wiosny.

Myszy tańczą, gdy kota nie czują.

Kruk krukowi oka nie wykole.

Nie mów hop, dopóki nie przeskoczysz.

Nie czyni drugiemu, co tobie niemiłe.

Z żartami jak z solą, nie przesadź, bo zabolą.

## Ćw. 3.

Połącz z partykułą „nie” niżej podane wyrazy:

przekonać –

podkopywać –

charakteryzować –

przełamywać –  
dostrzegać –  
dopomóc –  
brak –  
można –  
trzeba –  
wiadomo –  
warto –  
wolno –

#### Ćw. 4.

Przepisz zdania. Podkreśl wyrazy z „nie”. Uzasadnij ich rozdzielną lub łączną pisownię.

Nie sposób zrozumieć tej metafory.

Czy nie szkoda tego budynku na rozbiórkę?

Niepodobna zaczynać powtarzania wiadomości stale od początku.

Nie strach wracać tak późno przez park?

Nie wstyd Wam przed kolegami?

Nie żal Ci nas opuszczać?

#### Ćw. 5.

Przepisz związki wyrazowe i dopisz według wzoru uzasadnienia czasownikowej funkcji użytych w nich imiesłów.

W z ó r:

niepachnący kwiat – kwiat, który nie pachnie

niezapowiedziana wizyta – wizyta, której ktoś nie zapowiedział

niezamknięte okno – okno, którego ktoś nie zamknął

niestudiujący brat –

niebijący zegar –

niemilknące odgłosy –

niepóźniający się uczeń –

nieznający przepisów pracownik –

niepilnujący porządku dyżurny –

niekończąca się droga –

nieprzewidziany wydatek –

niezamówione książki –

niezmieniona treść –

niedokończony utwór –

niezachwiana równowaga –

nieprzesądzony wynik –

niezalatwione sprawy –

niezapięte pasy –  
nieprzyjęty budynek –  
niepodjęte pieniądze –  
nieprzysłonięta twarz –  
niesprzątnięta klasa –  
niewykryta choroba –

Przepisz i uzasadnij niżej podane zdanie:

Partykulę „nie” z imiesłowami przymiotnikowymi piszemy .....

### Ćw. 6.

Wypisz z niżej podanych zdań w podpunkcie a) „nie” z imiesłowami przysłówkowymi, w podpunkcie b) „nie” z bezosobowymi formami czasownika zakończonymi na –no, -to.

Nie wynaleziono jeszcze lekarstwa na katar.

Nie przestrzegając przepisów drogowych, narażasz życie swoje i innych.

Nie przystąpiono jeszcze do uporządkowania terenu przed szkołą.

Nie odpocząwszy ani chwili po treningu, natychmiast odrobił lekcje.

Nie chcąc tłoczyć się w tramwaju, poszedłem do szkoły pieszo.

Z powodu gwałtownej śnieżycy, nie wszczęto poszukiwań zaginionej w górach osoby.

Nie zjadłszy śniadania, wybrał się na całodniową wycieczkę w góry.

W sprawie zorganizowania wycieczki nie podjęto jeszcze ostatecznej decyzji.

Nie widząc innego wyjścia, postanowił wreszcie nauczyć się geografii.

Nie narzekano na brak atrakcji.

Nie ubrawszy się odpowiednio, poszły na wycieczkę w góry.

Nie zawarto porozumienia w sprawie zakupu nart.

### Ćw. 7.

Do niżej podanych wyrazów dopisz po jednym wyrazie bliskoznacznym spośród następujących:

niewyraźny, nietykalny, niepraktyczny, niejednakowy, nieprzeciętny, nieuważny, niepospolity, nieprzyzwoity, niewystarczająco, nieładnie, niezgodnie, niegodnie, nieciekawie, niemiło, niedokładnie, niewidocznie

Uzasadnij łączną pisownię partykuły „nie” z tymi wyrazami:

nieczytelny –

nieostrożny –

nieprzeciętny –

nienaruszalny –

nieżyciowy –

nieszablonowy –

niejednorodny –

niecenzuralny –

nieestetycznie –

niejednomyślnie –  
niedostatecznie –  
niehonorowo –  
nieinteresująco –  
nieprecyzyjnie –  
nieprzyjemnie –  
niezauważalnie –

### Ćw. 8.

Do niżej podanych wyrazów dopisz po jednym wyrazie bliskoznacznym spośród następujących:

niepokój, niedoświadczenie, niesłowność, nierzetelność, niemożliwość, niechęć, niezrozumienie,  
nieporozumienie, nieufność, nieopanowanie, nieład, niewinność, niestałość, nieposzanowanie  
obawa, lęk –  
niepodobieństwo –  
brak chęci –  
brak doświadczenia –  
brak ufności –  
niedotrzymanie słowa –  
brak opanowania –  
brak zrozumienia –  
brak rzetelności –  
pomyłka –  
nieporządek –  
brak stałości –  
brak winy –  
lekceważenie –

Na podstawie wykonanego ćwiczenia przepisz i uzupełnij zdanie:

Partykulę „nie” z rzeczownikami piszemy .....

### Ćw. 9.

Z podanych wyrazów utwórz wyrażenia i zwroty.

nie raz, nie twoja, nie nasz, niejeden, nie ja, nie to, nie każdy, niewiele, nie dwoje, nieco, nie drugi,  
niektórzy  
..... wina  
..... interes  
..... zdecydowałem  
chodziłem ..... lecz dwa razy  
..... marzy o nagrodzie  
..... potrafi ciekawie opowiadać  
..... miałam na myśli



....., lecz czworo turystów przybyło  
..... osób weźmie udział w koncercie  
..... przydługi wstęp wygłosiłeś  
..... ubóstwiają teatr  
....., lecz pierwszy akt bardziej spodobał się publiczności

nie całkiem, nie tutaj, nie bardzo, nie tylko, nieraz, nie za dużo, niezbyt, nie na długo, nie dla Was,  
nie przed Tobą, nie najmądrzej, nie dłuższa, nie najrzęczniejszy, nie gorzej

..... mieszkam  
..... udane wystąpienie  
..... jestem przekonany  
..... Ciebie zaproszę  
..... szczęścia na raz  
..... mi się to zdarza  
..... opuszczam dom  
..... chętnie wyjeżdżam  
..... będę się usprawiedliwiał  
uczę się ..... , lecz dla siebie  
..... postąpiłeś  
..... chwyt  
pracuję ..... od innych  
....., lecz krótsza droga

### Ćw. 10.

Przepisz i dopisz przymiotniki odpowiadające podanym niżej znaczeniom. Podkreśl wszystkie wyrazy z partykułą „nie” i uzasadnij ich pisownię.

niespokojny, nieatrakcyjny, niebolesny, niezyczliwy, niedrogi, nieapetyczny, niekorzystny, niedra-  
piezny, nieodpowiedni, niewrażliwy, niecierpliwy, nieopanowany, niepospolity  
niewzbudzający zainteresowania –  
niezachowujący spokoju –  
niesprawiający bólu –  
niemający wysokiej ceny –  
nieokazujący życzliwości –  
nieprzynoszący korzyści –  
niezachęcający do jedzenia –  
nienapadający na inne zwierzęta –  
nieczuły –  
niedobrony –  
niecodzienny –

niezrównoważony –  
niewytrzymały na coś –